

**Təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi
ilə bağlı təqdimatlara baxılarkən məhkəmələr tərəfindən
qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsi haqqında**

**Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi
Plenumunun 3 noyabr 2009-cu il tarixli**

Q Ə R A R I

№ 2

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının müddəalarına uyğun olaraq ölkənin cinayət-prosessual qanunvericiliyində yeni institutun - məhkəmə nəzarəti institutunun yaradılması vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının daha səmərəli şəkildə qorunmasına xidmət edir. Bu institutun yaradılmasında məqsəd əməliyyat-axtarış, təhqiqat və ibtidai istintaq orqanlarının qəbul etdiyi qərarların qanuniliyini təmin etməkdən, vətəndaşların hüquq və azadlıqlarının qanunsuz məhdudlaşdırılmasının qarşısını almaqdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 12-ci maddəsinə əsasən prosessual məcburiyyət tədbirinin tətbiqi ilə əlaqədar şəxsin Konstitusiya ilə təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının müvəqqəti məhdudlaşdırılması barədə qərar yalnız zərurət olduqda, həmin Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda və qaydada qəbul edilə bilər. Bakı şəhərinin rayon məhkəmələrində və Sumqayıt şəhər məhkəməsində təqsirləndirilən şəxslər barəsində 2008-ci ildə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması vəziyyəti barədə təqdimatlara və həbsin ev dustaqlığı ilə əvəz olunması haqda vəsatətlərə baxılması vəziyyəti öyrənilərkən müəyyən edilmişdir ki, məhkəmələr tərəfindən bu sahədə qanunvericiliyin tələblərinə əsasən əməl olunur. Bununla yanaşı, məlum olmuşdur ki, qanunvericiliyin tətbiqi zamanı bir sıra nöqsanlara da yol verilir, xüsusilə verilmiş təqdimatların əsaslılığı ətraflı yoxlanılmış, CPM-nin 154.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan qətimkan tədbirlərinin ən ciddi növü hesab edilən həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin əsasları qərarda şərh olunmur, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin əsası kimi təqsirləndirilən şəxsin cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənmək, istintaqın normal gedishinə mane olmaq, cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışına gəlməmək kimi ümumi ifadələr işlədilir, onların mövcudluğu ehtimalını təsdiq edən hər hansı faktiki hala istinad olunmur.

Böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayət əməli törətməkdə təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə təqdimatlar təmin edilərkən bəzi hallarda cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələbləri və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi nəzərə alınmır.

Təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara baxılarkən qanunların düzgün tətbiq olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A A L I R:

1. Məhkəmələrin diqqəti təqsirləndirilən şəxslər barəsində prosessual məcburiyyət tədbirlərinin tətbiqi ilə bağlı təqdimatlara Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin, İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5 və 6-cı maddələrinin, cinayət-prosessual qanunvericiliyin tələblərinə ciddi əməl edilməklə və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi nəzərə alınmaqla vaxtında və keyfiyyətli baxılmasının zəruriliyinə cəlb edilsin. Həbs qətimkan tədbirinin prosessual tədbirlər sırasında ən ciddi tədbir olmasını, həbs edilən şəxsin hüquqlarının məhdudlaşdırılmasını nəzərə alaraq təqdimatlara baxılmasına formal yanaşmaya yol verilməsin. Məhkəmələrin nəzərinə çatdırılsın ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə əsasən həbs qətimkan tədbirinin tətbiqinə bir qayda olaraq cəmiyyətin maraqlarının şəxsin azadlıq hüququndan üstün olduğu halda yol verilir, yəni bu halda şəxsin azadlıqda qalması cəmiyyətdə mənfi emosiyalar doğurur və cəmiyyət üçün təhlükəli olmaqda qalır.

2. Məhkəmələrə izah edilsin ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154.3-cü maddəsinə əsasən prosessual məcburiyyət tədbiri olan həbs qətimkan tədbiri yalnız təqsirləndirilən şəxslər barəsində seçilə bilər. Şübhəli şəxslər barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmamışdır. CPM-nin 147 və 148-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əsaslarla və qaydada tutulmuş və sonradan ittiham olunan təqsirləndirilən şəxsin haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxarkən məhkəmələr ilk növbədə həmin şəxsin tutulmasının əsaslılığını və qanuniliyini yoxlamalıdır. Bu zaman nəzərə alınmalıdır ki, əsaslı şübhə şəxsin cinayət törətməsi barədə kifayət qədər məlumatların olmasını ehtiva edir. CPM-nin 148.3.1-148.3.3-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli

törətməsindən şübhələnməyə əsas verən digər məlumatlar olduqda o, təhqiqatçı, təhqiqat orqanının digər əməkdaşı, müstəntiq və ya prokuror tərəfindən aşağıdakı hallarda tutula bilər:
- hadisə yerindən qaçıb gizlənməyə, yaxud cinayət prosesini həyata keçirən orqandan gizlənməyə cəhd göstərdikdə;
- daimi yaşayış yeri olmadıqda və ya başqa ərazidə yaşadıqda;
- şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə.
Göstərilən qaydada və əsaslarla tutulmuş şəxsin barəsində təqsirləndirilən şəxs kimi həbs qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina edildikdə o, tutulma müddəti 48 saat başa çatmadıqca belə, dərhal buraxılmalıdır.

3. Qanunvericiliyə əsasən, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün maddi və prosessual hüquqi əsaslar olmalıdır. Maddi əsaslar dedikdə təqsirləndirilən şəxsin ona istinad edilən cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməlin törədilməsinə aidiyyətini təsdiq edən sübütə başa düşülür. Prosessual əsaslar isə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 155-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halların məcmusundan və həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinin qanuniliyini və zəruriliyini təsdiq edən, məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş əsaslardan ibarətdir. Məhkəmələr həbs qətimkan tədbiri seçərkən yalnız CPM-nin 155-ci maddəsində göstərilən prosessual əsasları formal sadalamaqla kifayətlənməməli, hər bir əsasın konkret təqsirləndirilən şəxsə münasibətdə mövcudluğunun nədən ibarət olmasını və cinayət işinin materialları ilə onların təsdiq edilib-edilməməsini yoxlamalıdır. Bu zaman təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, onun şəxsiyyətini səciyyələndirən məlumatlar, o cümlədən yaşı, ailə vəziyyəti, məşğulluq növü, sağlamlığı və bu kimi digər hallar nəzərə alınmalıdır.

4. Məhkəmələrə izah edilsin ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimata baxarkən onlar ilk növbədə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş digər qətimkan tədbirlərinin seçilməsinin mümkünliyünü yoxlamalı, təqdimat təmin edildikdə isə həbslə əlaqədar olmayan qətimkan tədbirinin seçilməsinin qeyri-mümkün olmasını əsaslandırmaqlıdır. Nəzərə alınmalıdır ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsindən imtina edildikdə, habelə həbsə alternativ olan qətimkan tədbirləri (ev dustaqlığı və girov) seçilmədikdə, məhkəmələr CPM-nin 154-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş digər qətimkan tədbiri seçmək səlahiyyətində deyillər. CPM-nin 154.4-cü maddəsinin mənasına görə, bu halda Məcəllənin 154.2.4-154.2.9-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş qətimkan tədbirləri yalnız ibtidai araşdırma orqanı tərəfindən seçilə bilər.

5. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 155.3-cü maddəsinə əsasən təqsirləndirilən şəxs haqqında həbs qətimkan tədbiri bir qayda olaraq iki ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edilə bilən cinayətin törədilməsində ittiham olunan şəxsə tətbiq oluna bilər. Məhkəmələrə tövsiyə edilsin ki, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayəti törətmiş təqsirləndirilən şəxsin haqqında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimat yalnız aşağıdakı hallardan biri mövcud olduqda təmin edilə bilər: təqsirləndirilən şəxsin Azərbaycan Respublikasının ərazisində daimi yaşayış yeri olmadıqda, həmin şəxsin şəxsiyyəti müəyyən edilmədikdə, təqsirləndirilən şəxs onun barəsində əvvəllər seçilmiş başqa qətimkan tədbirinin şərtlərini pozduqda, cinayət prosesində iştirak edən şəxslərə qanunsuz təsir göstərməsi, cinayət təqibi üzrə əhəmiyyət kəsb edən materialları gizlətməsi, saxtalaşdırması, ibtidai istintaq və ya məhkəmə baxışının normal gedişinə mane olması, ibtidai istintaqdan qaçıb gizlənməsi, onun yeni cinayət törətməsi ehtimalı olduqda. Bu zaman nəzərə almaq lazımdır ki, təqsirləndirilən şəxsin daimi qeydiyyatının olmaması onun daimi yaşayış yerinin olmamasını təsdiq edən hallardan biri olsa da, bu hal heç də bir qayda olaraq onun barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə əsas vermir. Hər bir halda məhkəmənin qəbul etdiyi qərarla sadalanan halların mövcudluğu və ya ehtimalı əsaslandırılmalıdır.

6. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara və həbsin ev dustaqlığı ilə və ya girovla əvəz edilməsinə dair vəsatətlərə onların alındıqları vaxtdan 24 saat ərzində (qeyri iş gününə və ya iş vaxtından sonraya düşməsindən asılı olmayaraq) məhkəmənin binasında təkbəşinə, qapalı məhkəmə iclasında baxılır. Məhkəmə iclasında təqdimatla hüquqlarının məhdudlaşdırılması nəzərdə tutulan şəxsin iştirakı məcburidir.

Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqda təqdimatlara baxılmasına təqsirləndirilən şəxsin iştirakı olmadan yalnız onun məhkəmə iclasında iştirakının təmin edilməsi mümkün olmadığı müstəsna hallarda yol verilir. Belə hallara təqsirləndirilən şəxsin istintaqdan qaçıb gizlənməsi, onun psixiatriya stasionarında və ya başqa ağır xəstəlikdən müalicədə olması, fəvqəladə hadisələrin baş verməsi, karantin elan edilməsi kimi hallar aid edilə bilər.

7. CPM-nin 447.3 və 447.6-cı maddələrinə əsasən, vəsatət vermiş şəxs və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror da məhkəmə iclasında iştirak etmək hüququna malikdirlər. Lakin müraciətin baxılma yeri və vaxtı barədə vaxtında məlumatlandırılmış həmin şəxslərin məhkəmə iclasına gəlməməsi məhkəmə iclasının keçirilməsinə mane olmur. Hakim zəruri hesab etdikdə ibtidai araşdırma aparən müstəntiqi məhkəmə iclasına çağıra bilər.

Təqsirləndirilən şəxsin müdafiəçisi olduqda o, məhkəmə iclasına mütləq dəvət edilməlidir. Yetkinlik yaşına çatmayan, məhkəmə-psixiatriya ekspertizasının keçirilməsi ilə əlaqədar psixiatriya stasionarında müalicədə olan təqsirləndirilən şəxslər haqqında verilmiş təqdimatlara baxılması zamanı müdafiəçinin iştirakı məcburidir. Belə təqdimatlara baxılarkən təqsirləndirilən şəxslərin qanuni nümayəndələri də məhkəmə iclasında iştirak edə bilərlər.

Azərbaycan Respublikasından kənarada olan və ya istintaqdan gizlənən şəxslər barəsində təqdimatlara baxılarkən onların müdafiəçilərinin məhkəmə iclasında iştirakları CPM-nin 92 və 447-ci maddələrinin müddəalarına uyğun həyata keçirilir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması haqqında təqdimata baxılması üzrə məhkəmə iclasında iştirak etmək hüququna malik olan şəxslərin siyahısı CPM-nin 447.3.1-447.3.3-cü maddələri ilə məhdudlaşmır. Qanunvericiliyin, o cümlədən CPM-nin 87, 447.7 və 452.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş normaların mənasına görə, həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinin həlli zərər çəkmiş şəxsin təqsirləndirilən şəxs tərəfindən söylədiyi hədələrə görə onun şəxsi təhlükəsizliyinin qorunması, ona vurulmuş maddi zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar qanuni maraqlarına və hüquqlarına toxunduqda, zərərçəkmiş, onun nümayəndəsi və ya qanuni nümayəndəsi belə icaslarda iştirak etmək və təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bunlardan imtina ilə bağlı öz mövqelərini məhkəmənin nəzərinə çatırmaq hüququna malikdirlər. CPM-nin 452.1-ci maddəsinə əsasən, zərərçəkmiş şəxs və ya onun nümayəndəsi və qanuni nümayəndəsi təqdimata baxılması nəticəsində birinci instansiya məhkəməsi tərəfindən çıxarılmış qərardan apellyasiya şikayəti verə bilərlər. Bu hüququn həyata keçirilməsi həmin şəxslərin təqdimata baxılması üzrə məhkəmə iclasında iştirak edib-etməmələrindən asılı deyildir.

Zərurət olduqda, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 99-cu maddəsində nəzərdə tutulan qaydada məhkəmə iclasına tərcüməçi dəvət olunur.

8. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 447.5-ci maddəsinə əsasən, hakim həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxarkən müraciətin əsaslılığının yoxlanılması üçün zəruri olan sənədləri və maddi sübutları tələb etmək hüququna malikdir.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, cinayət-prosesual qanunvericiliyin bu norması məhkəmələr tərəfindən sübutların araşdırılmasını və ya qiymətləndirilməsini özündə ehtiva etmir. Göstərilən qaydada məhkəmə araşdırması yalnız vəsatət və təqdimatda istinad edilmiş, təqsirləndirilən şəxsin cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş əməli törətməsini ehtimal edən ilkin sübutların, habelə həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün prosesual əsasların mövcudluğunun yoxlanılmasından ibarət olmalıdır.

9. Məhkəmələr ibtidai araşdırma orqanının bu məsələ ilə bağlı məhkəməyə təqdim etdiyi materialların tam və keyfiyyətli olmasına diqqəti artırmalıdır.

Təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi barədə təqdimatda şəxsin məhz hansı cinayət əməlini törətməsi qısa şəkildə şərh olunmalı, əməlin cinayət qanunu ilə müəyyən edilən tövsifi verilməli, onun haqqında məhz həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməli olması əsaslandırılmalıdır. Təqdimata onun qanuni həlli üçün zəruri olan materiallar, məsələn cinayət işinin başlanması, təqsirləndirilən şəxsin tutulması, onun təqsirləndirilən şəxs qismində cəlb edilməsi, dindirilməsi barədə protokol və qərarların surətləri, şəxsiyyətini təsdiq edən sənədlər əlavə edilməlidir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 447.5-ci maddəsinə əsasən, hakim müraciətlərin əsaslılığını yoxlamaq məqsədilə ibtidai araşdırma zamanı əldə olunmuş digər sənədləri (məsələn, ittihamla bağlı ifadələri, üzləşmə protokollarını), maddi sübutları tələb edərək nəzərdən keçirmək hüququna malikdir.

CPM-nin 91.5.21 və 92.9.10-cu maddələrinin tələblərinə uyğun olaraq təqsirləndirilən şəxs və ya onun müdafiəçisi həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, yaxud həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlarla əlaqədar məhkəməyə təqdim olunan materiallarla tanış olmaq hüququna malikdirlər. Həbs qətimkan tədbirinin ev dustaqlığı ilə əvəz edilməsi barədə vəsatət verildiyi hallarda isə ittiham tərəfi də belə hüquqa malikdir. Bu halda hakim müraciətə baxılmasının qanunla müəyyən edilən müddətini gözləməklə materiallarla tanış olmaq üçün ağılabatan vaxt müəyyən etməlidir.

10. Məhkəmələrə izah edilsin ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 157.5 və 448.1.3-cü maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə təqdimatlara baxılarkən şəxsin cəmiyyətdən təcrid edilməsinə zərurət olmadığı qərarına gəldikdə məhkəmə öz təşəbbüsü ilə həbs qətimkan tədbiri əvəzinə ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçə, yaxud həbs qətimkan tədbirini ev dustaqlığı qətimkan tədbiri ilə əvəz edə bilər. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi də apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protestinə baxarkən eyni məzmunlu qərar (təqsirləndirilən şəxs haqqında ev dustaqlığı qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında) qəbul etmək hüququna malikdir. CPM-nin 163.2-ci maddəsinə əsasən, ev dustaqlığının qətimkan tədbiri qismində seçilməsi məsələsinə məhkəmə tərəfindən müdafiə tərəfinin vəsatəti əsasında həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qəbul olunmuş qərarın əvəz edilməsi kimi də baxıla bilər.

Ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilərkən məhkəmələr tərəfindən təqsirləndirilən şəxsin yaşı, sağlamlıq vəziyyəti, ailə vəziyyəti və başqa hallar nəzərə alınmalıdır. Tərədilmiş cinayətin ağırlığından asılı olaraq haqqında ev dustaqlığı qətimkan tədbiri seçilmiş təqsirləndirilən şəxsin barəsində CPM-nin 163.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş məhdudiyyətlərin hamısı və ya bir hissəsi tətbiq edilə bilər. Bu məhdudiyyətlərin tətbiqi məhkəmənin qərarında öz əksini tapmalıdır. Qeyd olunan məhdudiyyətlərin tətbiqi zamanı barəsində ev dustaqlığı seçilmiş yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərin yaşına, yaşayış və tərbiyə olunmaları şəraitinə, şəxsiyyətlərinin xüsusiyyətlərinə, yetkinlik yaşına çatmış şəxslərin, o cümlədən qanuni nümayəndələrinin onlara təsiri dərəcəsinə xüsusilə diqqət yetirmək lazımdır.

11. Məhkəmələr himayəsində yetkinlik yaşına çatmamış uşaqları olan qadınların barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimatlara baxarkən məhkəməyə təqdim edilmiş materiallarda uşaqların yaxın qohumlarının himayəsində qalmalarını və ya onların uşaq tərbiyə müəssisələrinə yerləşdirilmələrini təsdiq edən kifayət qədər məlumatların olmasını yoxlamalıdır.

12. Məhkəmələrə izah edilsin ki, yetkinlik yaşına çatmamış təqsirləndirilən şəxslər barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında təqdimatlara baxılarkən təqdimatın dəlilləri tam və hərtərəfli yoxlanılmaqla ilk növbədə belə şəxslərin haqqında digər, daha yüngül qətimkan tədbirinin seçilməsinin mümkünsüzlüyü müzakirə edilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, CPM-nin 434.1 və 434.2-ci maddələrinin tələblərinə əsasən, yetkinlik yaşına çatmayan təqsirləndirilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin tətbiq edilməsinə yalnız ona az ağır zorakı cinayətin, habelə ağır və ya xüsusilə ağır cinayətin tərədilməsi istinad edildikdə müstəsna tədbir kimi və mümkün qədər qısa müddət ərzində yol verilir. Bu, qanunun imperativ normasıdır və deməli yetkinlik yaşına çatmamış təqsirləndirilən şəxs haqqında onlar tərəfindən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər tərədilməsi hallarında məhkəməyə qədər həbs qətimkan tədbiri seçilə bilər. Yetkinlik yaşına çatmadığı dövrdə cinayət törətməkdə təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi məsələsinə baxılarkən onun təqdimata baxılana qədər 18 yaşına çatmasından asılı olmayaraq işə baxılmasında müdafiəçinin iştirakı məcburidir. Bu tələb təqsirləndirilən şəxsin cinayətlərdən bir hissəsini yetkinlik yaşına çatana qədər, digər hissəsini isə bundan sonra törətməsi hallarına da aiddir. Hər iki halda müdafiəçi ilə yanaşı yetkinlik yaşına çatmayanın qanuni nümayəndəsi də məhkəmə iclasında iştirak edə bilər.

13. CPM-nin 159-cü maddəsi cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlama müddətinin uzadılması məsələsinə nizamlayır. Həmin maddənin tələbinə əsasən, həbsdə saxlama müddətinin keçməsinə ən gec yeddi gün qalmış müstəntiq təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora vəsatət verir və sonuncu bununla razılaşıqda həbsdə saxlama müddətinin keçməsinə ən gec beş gün qalmış məhkəməyə təqdimatla müraciət edir. Məhkəmə isə, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması zəruriliyi ilə razılaşıqda bu müddətin uzadılması barədə qərar qəbul edir. Məhkəmələrə izah edilsin ki, qanunverici həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması barədə olan təqdimatlara baxılarkən maddi və prosessual əsas və qaydalarını eyni cür müəyyən etsə də, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması şəxsin azadlıq hüququnun təqsirsizlik prezumsiyası hüququndan kənar daha uzun müddətə məhdudlaşdırdığından məhkəmələr bu haqda təqdimatlara baxarkən diqqətli olmalı, müddətin uzadılmasının səbəb və əsaslarını yoxlamalı, öz qərarında uzatmanın zəruriliyini həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi zəruriliyindən fərqli şəkildə əsaslandırmaqlıdır. Təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanması müddətinin uzadılması haqqında təqdimatlara baxarkən məhkəmələr əvvəllər müəyyən edilmiş müddət ərzində ibtidai araşdırmanın başa çatdırılmasının mümkünsüzlüyü haqda təqdimatın dəlillərini hərtərəfli yoxlamalıdır. Bu vaxt nəzərə almaq lazımdır ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə uyğun olaraq, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsinə əsas olmuş eyni hallara əsaslanmaqla həbsdə saxlanılma müddətinin uzadılması İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 5-ci maddəsinin tələbləri baxımından şəxsin azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq hüququnun pozulması kimi qiymətləndirilir. Həbsdə saxlama müddətlərinin uzadılması haqqında təqdimatlara baxılarkən ibtidai araşdırmanın lazımi dərəcədə təşkil edilməməsi səbəbindən süründürməçiliyə yol verilməsi, təqdimatın CPM-nin 159.3-cü maddəsinin tələblərinin pozulması ilə məhkəməyə təqdim edilməsi və sair qanun pozuntuları aşkar edildikdə məhkəmə ibtidai araşdırma və ya təhqiqat orqanının vəzifəli şəxsləri barəsində xüsusi qərarlar qəbul etməklə bu pozuntulara öz münasibətini bildirməlidir.

14. CPM-nin 159.1-ci maddəsinə əsasən, cinayət işi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlanması müddəti böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə bir aydan, az ağır cinayətlər üzrə iki aydan, ağır cinayətlər üzrə üç aydan, xüsusilə ağır cinayətlər üzrə dörd aydan artıq olmayan müddətə məhkəmə tərəfindən uzadıla bilər. Təqsirləndirilən şəxsin məhkəməyədək icraat zamanı həbsdə saxlanılmasının son müddəti isə CPM-nin 159.7-ci

maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Bu o deməkdir ki, həm təqsirləndirilən şəxsin həbsdə saxlama müddətinin uzadılması, həm də bu müddətin təkrarən uzadılması məsələsinə baxılarkən təqdimatların təmin edilməsi hallarında CPM-nin 159-cu maddəsində müəyyən edilən müddətlərdən kənara çıxmaq olmaz. Əksinə, təqdim edilən sənədləri, təqdimatın dəlillərini təhlil edən hakim istintaq hərəkətlərini daha az müddətdə başa çatdırmağın mümkün olması qənaətinə gəldikdə həbsdə saxlama müddətinin daha qısa vaxt üçün uzadılması barədə qərar qəbul edə bilər.

15. Məhkəmələrə izah edilsin ki, təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsinin və ya həbsdə saxlama müddətinin uzadılmasının rədd edilməsi haqqında təqdimat təmin edilmədikdə, onun ibtidai istintaqın gedişində yenidən həbsə alınmasını, yaxud haqqında həbs qətimkan tədbiri seçilməsini zəruri edən yeni hallar aşkar edildikdə, bu barədə məhkəməyə yenidən təqdimat verilə bilər. Yeni hallar dedikdə məhkəmənin qərarından sonra şəxsin istintaqdan gizlənməsi, cinayətkar fəaliyyətini davam etdirməsi, cinayət işi üzrə həqiqətin aşkar edilməsinə mane olan hərəkətlər etməsi, ona daha ağır, yeni ittiham elan edilməsi və bu kimi hallar başa düşülür. Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası CPM-nin 109.1.6-cı maddəsinin mənasına görə hakimlərin məhkəmə nəzarəti qaydasında təqsirləndirilən şəxs haqqında verilən təqdimata baxması onun həmin şəxs haqqında təkrar təqdimata baxmaq hüququnu istisna etmir.

16. Hakimlərin təqdimata və ya vəsatətə baxılma nəticəsi haqqında qəbul etdiyi qərar dərhal elan edilməlidir. Qərarın surəti 3 gündən gec olmayaraq CPM-nin 448.6-cı maddəsində göstərilən şəxslərə göndərməlidir. Müvafiq müraciət olduqda qərarın surəti müdafiəçiyə də göndərməli və ya təqdim olunmalıdır. Haqqında həbsdən ibarət qətimkan tədbiri tətbiq edilən şəxs xarici ölkə vətəndaşı olduqda qərarın surəti Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinə də göndərməlidir.

17. Həbs qismində qətimkan tədbirinin seçilməsi və ya seçilmiş qətimkan tədbirinin müddətinin uzadılmasına baxılması prosesində təqsirləndirilən şəxs tutulduqdan sonra işgəncələrə və digər qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan rəftara məruz qalması barədə bəyanat verdikdə bu, məhkəmə iclas protokolunda əks etdirilir. Eyni zamanda ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora həmin məsələnin yoxlanılması üçün yazılı şəkildə müvafiq məlumat göndərilir. Təqsirləndirilən şəxs tərəfindən bu məzmununda bəyanat verilməsə də, onun işgəncələrə və ya ləyaqəti alçaldan digər qeyri insani rəftara məruz qalması hakimdə ciddi şübhə doğurması halları eyni məzmunlu tədbirin görülməsi üçün əsasdır.

18. Məhkəmələrə izah edilsin ki, həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı təqdimatlara və ya vəsatətlərə baxılması cinayət prosesinin tərkib hissəsi olduğundan belə müraciətlərə baxılarkən məhkəmə iclas protokolunun (həm birinci, həm də apellyasiya instansiyası məhkəmələrində) tərtib edilməsi mütləqdir. Bu Azərbaycan Respublikası CPM-nin 51-ci maddəsinin tələblərindən irəli gəlir. Protokolda təqdimatın mahiyyəti barədə hakimlərin məlumatı ilə yanaşı məhkəmə iclası iştirakçılarının təqdimat və vəsatətə münasibətləri, habelə ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror iştirak etdikdə onun yekun sözü öz əksini tapmalıdır. Tərəflər məhkəmə iclas protokolu ilə tanış olmaq və ona qeydlər vermək hüququna malikdirlər. Qeydlərə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 51.7-ci maddəsində müəyyən edilən qaydada baxılmalıdır.

19. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 452.1-ci maddəsinə əsasən hakimlərin həbs qətimkan tədbiri ilə bağlı qərarı elan edildikdən sonrakı 3 gün müddətində ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən apellyasiya protesti, təqsirləndirilən şəxs, onun müdafiəçisi və ya qanuni nümayəndəsi, habelə zərərçəkmiş şəxs və ya onun nümayəndəsi tərəfindən apellyasiya şikayəti verilə bilər. Apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti daxil olduqdan dərhal sonra birinci instansiyası məhkəməsi bu barədə məhkəmə baxışının tərəflərinə yazılı məlumat verməklə məhkəmədə olan materialları apellyasiya instansiyası məhkəməsinə göndərməlidir. Apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti bilavasitə apellyasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olduqda həmin məhkəmə təxirə salmadan müvafiq materialları baxılmaq üçün birinci instansiyası məhkəməsindən tələb etməlidir. Materiallar apellyasiya instansiyası məhkəməsinə daxil olduqdan sonra həmin məhkəmə cinayət işinin materiallarını ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurordan tələb etməklə apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə 3 gün ərzində qapalı məhkəmə iclasında baxmalıdır. Təqsirləndirilən şəxsin barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi, həbsdə saxlama müddətinin uzadılması və ya bunlardan imtina edilməsi haqqında qərarlardan verilmiş apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə məhkəmə iclasında baxılarkən şikayət və ya protest vermiş şəxslər məhkəməyə çağırılırlar. Lakin, onların məhkəmə iclasına gəlməməsi apellyasiya şikayətinə və ya apellyasiya protestinə baxılmasına mane olmur. Apellyasiya instansiyası məhkəməsi apellyasiya şikayəti və ya apellyasiya protesti əsasında materiala baxarkən birinci instansiyası məhkəməsi tərəfindən qəbul edilmiş qərarın Azərbaycan Respublikası CPM-nin 154-155-ci maddələri, habelə CPM-nin 442-448-ci maddələrinin tələblərinə uyğun olub-olmamasını ətraflı yoxlamalıdır.

20. CPM-nin 496.2-ci maddəsinə əsasən, şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün verilməsi Azərbaycan Respublikasının və sorğu edən xarici dövlətin qanunvericiliyi ilə cinayət qaydasında cəzalandırılmalı olan və törədilməsinə görə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə və ya daha ağır cəza növünün nəzərdə tutulduğu əməllərə görə həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının qoşulduğu beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq şəxsin cinayət təqibi ilə əlaqədar xarici dövlətə verilməsi məsələsi həll edilərkən bunun üçün təqdim edilmiş materiallarda xarici dövlətin məhkəməsinin həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərarı olmadıqda prokurorun təqdimatı əsasında məhkəmələr bu növ qətimkan tədbirini seçə bilərlər. Bu zaman hakim belə qətimkan tədbirinin seçilməsi üçün maddi və prosessual hüquqi əsasların olmasını yoxlamalıdır. Xarici dövlətin səlahiyyətli hakimiyyət orqanının müraciətinə verilməsi xahiş edilən şəxs barəsində həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar əlavə edildikdə, təkrarən bu məzmununda qərar qəbul edilməsinə ehtiyac yoxdur. Belə şəxslər haqqında seçilmiş həbs qətimkan tədbiri müddətinin uzadılması barədəki təqdimatlara CPM-nin 159-cu maddəsi ilə müəyyən edilmiş qaydada baxılır.

21. Məhkəmələrin diqqəti həbs qətimkan tədbirinin seçilməsi və həbsdə saxlama müddətinin uzadılması ilə bağlı təqdimatlara baxılması vəziyyətinin vaxtaşırı öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi zəruriliyinə cəlb edilsin.

Azərbaycan Respublikası
Ali Məhkəməsinin sədri

Ramiz Rzayev